Душко Бабић
Српска књижевна задруга, Београд

СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА У КУЛТУРНИМ ТОКОВИМА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

DOI 10.5937/kultura2587031
УДК 316.752(=163.41)(497.6)
655.41(497.11)
прегледни рад
Датум пријема: 7. 5. 2025.
Датум прихватања: 10. 7. 2025.

Сажетак: *У овом раду анализирана је природна повезаност Српске књижевне задруге, једне од најстаријих институција књиге и културе српског народа, и Републике Српске, „најмлађе српске државе", створене након распада комунистичке Југославије и сурове грађанског рата у Босни и Херцеговини, крајем прошлог века. У раду је дат њихов кратак историјат, уз апострофирање момената међусобне повезаности. Посебна пажња посвећена је присуству српских писаца из Босне и Херцеговине у најстаријој Задругиној едицији Коло, од њеног оснивања (1892) до наших дана, са циљем указивања на дубоке и трајне основе повезивања Задруге и Републике Српске. У завршном делу рада, акценат је стављен на последње деценије и на неке новине које је Задруга увела са циљем да унапреди свој утицај међу Србима изван Србије.*

Кључне речи: *Република Српска, Српска књижевна задруга, сарадња, историјат, култура, књижевност, наука, духовно заједништво, чланство*

Упућеност Српске књижевне задруге на Републику Српску и обрнуто – Републике Српске на Српску књижевну задругу, саморазумљива је и подразумевајућа. Атрибут „српска" у њиховим називима није обичан, „технички" термин него суштинска ознака разлога њиховог настанка и постојања. А разлог на којем почивају једна од најстаријих институција књиге и културе српског народа и „најмлађа српска држава"[1] долази из најдубљих потреба и тежњи српске нације. Зато је за потребе наше теме сврсисходно на почетку укратко осветлити њихов историјат и идеје на којима почивају. На тај начин ћемо лакше

1 Танасковић (2015) Дарко Танасковић, „Предговор" за књигу: Чедомир Антић, Ненад Кецмановић, *Историја Републике Српске*, Београд, стр. 14.

препознати линије повезивања једне кровне културне националне институције и национално дефинисаног државног ентитета, у прошлости и садашњости, а са погледом на будућност.

1.

Српска књижевна задруга основана је 1892. године, на крају једног бурног века, у којем се, после дугих векова ропства, догодио „васкрс државе српске". Основали су је водећи људи српске књижевности, науке и културе тог доба[2]: први председник био је Стојан Новаковић, а потпредседник Јован Јовановић Змај, који је израдио лого, непромењен до данас. Разлози за оснивање Задруге наведени су у Позиву „Свему народу српском!", који је написао Стојан Новаковић, објављеном месец дана после одржавања оснивачког састанка, и могу се поделити у две групе: чисто књижевне и националне, у најширем смислу речи.

Књижевни разлози „су се заснивали на тврдњи да већ век стара српска књижевност има за собом многе значајне књиге и широк круг читалаца, али да су дела старијих стваралаца мало позната и тешко доступна млађим нараштајима, док савремени писци наилазе на сметње при издавању својих књига".[3] Даље се наводи да је, због финансијске добити, занемарено објављивање поезије и да је изражен недостатак квалитетних превода са страних језика – живих и класичних. Из овога се види да је Задругине оснивче водила, пре свега, брига за читаоце, тј. за народ и његово просвећивање, али и настојање да подстакну и писце на прилежан рад, помажући им око објављивања књига. На чисто књижевној равни, Задруга се, дакле, појавила да би попунила празнине, тако што ће то чинити смишљено и стручно, у серијама (колима), а не појединачним насловима. На тај начин родила се идеја Задругиног плавог *Кола,* најстарије едиције српске књижевности, у којој је до сада објављено преко 780 наслова. Јасна „дефиниција" *Кола* дата је у првим Правилима (Статуту), где се каже да је то „књижница за све редове народа, основана са намером да објављује и у народу шири одабрана дела лепе књижевности и општекорисне поуке".[4] У првом члану Правила из 1892. године, тај општи план рашчлањен је на четири циља: „Српска књижевна задруга стараће се: 1. да критички приређује издања старијих и новијих књижевника српских; 2. да издаје

2 Оснивачки састанак одржан је 22. марта (3. априла) 1892, а оснивачи су: Стојан Новаковић, Јован Јовановић Змај, Милан Ђ. Милићевић, Светомир Николајевић, Јован Ђорђевић, Милан Јовановић Батут, Светислав Вуловић, Љуба Јовановић, Данило Живаљевић, Андра Гавриловић, Живан Живановић, Љуба Стојановић, Милан Јовановић, Пера Ђорђевић и Љубомир Ковачевић. Трговчевић (1992) Љубинка Трговчевић, *Историја Српске књижевне задруге*, Београд.

3 Трговчевић (1992) Љубинка Трговчевић, *Историја Српске књижевне задруге*, Београд, стр. 10.

4 Бабић (2022) Душко Бабић, „Коло СКЗ у изазовима новог времена", у зборнику: *Плаве очи српске књижевности – Коло СКЗ као огледало развоја српске књижевности и језика*, Београд, стр. 415.

одабранија дела из сувремене лепе и општекорисне књижевности; 3. да предњачи избором у превођењу и позајмици из словенских, иностраних и класичних књижевности; 4. да уопште припомогне ширем развићу народне књижевности, олакшавајући издавање и ширење књига свима средствима".[5]

Уз ове, чисто књижевне правце деловања, Српска књижевна задруга имала је и јасну националну идеју. На крају 19. века сазрела је свест о томе да су се главне националне битке помериле са ратних попришта на терен књиге и културе. О томе постоји скоро општа сагласност у српској интелектуалној елити тога времена, а у промовисању тог става предњачи први Задругин председник Стојан Новаковић. После Берлинског конгреса, снажно се осећа потреба за институцијом која ће на прави начин подупрети идеју српског интегрализма, која је снажно захватила све делове нашег народа. Најподеснији простор за такво деловање препознат је у књижевности, будући да је она, по својој природи, „главни орган народне просвете и духовног живота".[6] „Задруга је тежила да се сви српски читаоци око ње окупе ('као око огњишта свога да се састану сва браћа'), да би створили своју духовну заједницу, односно националну посебност".[7] Другим речима, Српска књижевна задруга замишљена је као мост који ће спајати све делове народа расутог у више држава, али и као мост који ће водити од савремености ка прошлим вековима. Један од утемељивача Српске књижевне задруге, Милан Ђ. Милићевић, овако образлаже разлоге њеног оснивања: „Кад се српско племе не може политички да уједини, и кад нема идеја (или кад нико не мари да их нађе и негује) да се Срби, ма где били, признаду да су један народ, онда нека би то чинила српска књига".[8]

Ако се све ово обухвати једним погледом, види се да је у темеље Задруге уграђена снажна национална идеја, али и одмерена космополитска усмереност. То што је *српска*, никако јој није била сметња да буде и *европска*; окретање националној традицији није значило затварање у национално самољубље. Такав, широко постављени, „просвећени национализам" красиће је од прве објављене књиге[9] до данас.

2.

Република Српска настала је 1992. године – тачно сто година после Српске књижевне задруге. „Пркосећи домаћим и страним плановима, заверама и конкретним акцијама, српски народ је поново, после толиких векова, државотворно прекорачио Дрину".[10] Све се догађало у рату, у којем је српски народ у Босни и Хер-

5 Рељић–Перишић (2017) Јелица Рељић, Мирослав Перишић, *Српска књижевна задруга 1892–1914*, Архив Србије, Београд, стр. 43.

6 Новаковић (2022) Стојан Новаковић, *Српска књига – њени продавци и читаоци у XIX веку*, Бања Лука – Београд, Прво издање: Београд, 1900, стр. 5.

7 Трговчевић (1992), нав. дело, стр. 11.

8 Исто, стр. 12.

9 Прва књига у првом Колу била је *Живот и прикључења* Доситеја Обрадовића.

10 Танасковић (2015) Дарко Танасковић, „Предговор" за књигу: Чедомир Антић, Ненад Кецмановић, *Историја Републике Српске*, Београд, стр. 11.

цеговини могао да бира између две могућности: или да мирно пристане на унитарну босанску државу, видно осенчену исламизмом свог главног идеолога Алије Изетбеговића, или да се супротстави таквом пројекту, по цену ступања у ратни сукоб, али са надом да ће остварити неку врсту заједништва са својом матицом. Народ је једнодушно изабрао другу, неизвеснију и „скупљу" варијанту, остајући тако веран свом ратничком етосу, на којем почива цела његова историја. У неповољном геополитичком амбијенту, оптуживан за све и свашта, без иједног моћног и искреног савезника у свету, савлађујући туђа лукавства и властите грешке, после три и по године рата, српски народ се изборио за властити ентитет у оквиру Босне и Херцеговине, са значајним обележјима државности.

Има неке симболике и дубљег смисла у томе што цео један век дели године настанка Српске књижевне задруге и Републике Српске: крај деветнаестог века српски народ је дочекао тако што је тежиште стављао на духовно и културно интегрисање, а настанак Републике Српске на крају двадесетог века показује да је у току целог минулог столећа била притајена и идеја о политичком и државном уједињењу. Распад социјалистичке Југославије препознат је као тренутак за активирање такве тежње, али се опет испоставило да њено остварење није могуће у пуном капацитету. Посматрана у том контексту, „Дејтонска Босна и Херцеговина" била је компромис између тежњи и стварних могућности српског народа у том историјском тренутку.

За 33 године колико траје Република Српска, њене државне надлежности систематски су поткопаване и заобилажене, а неке су и укинуте. Испоставило се да је мирнодопско деловање моћних западних сила само продужетак дискриминаторског, отворено непријатељског односа из ратних година, када је кривица за избијање рата приписивана искључиво српској страни. Међународне институције – државне и правне, поготово тзв. цивилни сектор, бавиле су се само српским злочинима, као да их две друге зараћене стране нису ни чиниле. То се најбоље види у раду Хашког трибунала, који се није много трудио да прикрије своју политичку и дискриминаторску обојеност. „Велика већина оптужених, несразмерно броју жртава у сва три народа, припадала је српском народу. Политичке вође процесуиране су само из редова српског народа, и хрватског само кад је била у питању командна одговорност у злочинима над Бошњацима".[11]

За три деценије свог постојања, Република Српска се суочила са неповољним распоредом снага на геополитичкој мапи, али и са дубокоукорењеним, негативним стереотипима о Србима као „реметилачком фактору", наслеђеним из Аустроугарске. Због тога смо и почетком 21. века присиљени да своје национално заједништво остварујемо као пре 150 година – искључиво на пољу културе. То је било јасно од самог почетка: „Култура је била један од најзначајнијих сегмената обликовања и очувања Републике Српске. Управо је из тих разлога, прије настанка Српске демократске странке која се током предратног и ратног периода етаблирала

11 Антић–Кецмановић (2015) Чедомир Антић, Ненад Кецмановић, *Историја Републике Српске*, Београд, стр. 288.

као државотворна странка Републике Српске, обновљена најзначајнија културна институција Срба у Босни и Херцеговини – сарајевска 'Просвјета'... Од тада креће процес институционалног и манифестационог обликовања културне сцене Републике Српске".[12] После „Просвјете", следи оснивање низа других ентитетских културних институција: Академија наука и умјетности, Завод за заштиту културног насљеђа, Архив, Музеј, Музеј ликовних умјетности, Национална и универзитетска библиотека, Народно позориште...

Све ове институције нашле су ослонац у културним и просветним институцијама српског народа које иза себе имају дугу и богату традицију: САНУ, Матица српска, Универзитет у Београду, као и у другим градовима у Србији, Друштво за српски језик и књижевност, Народна библиотека... Важно место међу њима заузима Српска књижевна задруга.

3.

Да бисмо боље разумели значај Српске књижевне задруге у културној историји српског народа у Босни и Херцеговини, направићемо историјски пресек присуства српских писаца у Задрузи, од њеног оснивања до данас. При томе ћемо се ограничити на средишњу едицију *Коло*, због тога што она у себи носи саму срж Задругине идеје и мисије.[13] Овај кратки приказ поделићемо у два дела: до оснивања Републике Српске и од њеног оснивања до данас.

Да је Задруга рачунала на све српске писце, без обзира на то где су рођени и где живе, види се од самог почетка. Држећи се идеје о српском интегрализму, „Задруга је – изузимајући период друге југословенске државе – слиједила аутентични српски филолошки програм, чији је творац Вук Стефановић Караџић. То значи да су српским писцима сматрани сви они који говоре и пишу српским (вуковским) језиком без обзира на њихове конфесионалне разлике и покрајинске специфичности".[14] О томе сведочи и поменути Позив *Свему српском народу*, објављен непосредно после оснивања Задруге. Ослањање на Вукове принципе из чувеног чланка „Срби сви и свуда" при бирању аутора и наслова за редовна годишња *Кола*, види се јасно већ у раним годинама Задругине историје. Објављивање писаца из српских покрајина изван Србије прихватано је као обавеза и принцип на којем почива *Коло*, а тиме и Задруга као институција. Да би остала верна том принципу, Задруга је понекад објављивала и књиге које се нису препоручивале својом високом уметничком или научном вредношћу.

12 Исто, стр. 505.

13 О томе видети: Душко Певуља, „Српски писци из БИХ у Колу", у зборнику: *Плаве очи српске књижевности – Коло СКЗ као огледало развоја српске књижевности и језика*, Београд, 2022, стр. 104–116. Подаци о објављивању српских писаца у *Колу* дати су према том раду.

14 Певуља (2022) Душко Певуља, „Српски писци из БиХ у Колу", у зборнику: *Плаве очи српске књижевности – Коло СКЗ као огледало развоја српске књижевности и језика*, Београд, стр. 106.

То се посебно види у случају писаца из Босне и Херцеговине, према којима су Задругини часници, чини се, били посебно осетљиви, због снажног притиска аустроугарских власти на језик и идентитет српског народа након окупације. То је, вероватно, био основни разлог што је 1897. године, у шестом *Колу*, објављена књига *Босанчице*, данас сасвим заборављеног Мите Живковића. Приче-записи овог писца настале су током његовог боравка у Сарајеву, где је десет месеци радио као наставник Српске православне четвороразредне гимназије. Иста наклоност за писце и теме из Босне и Херцеговине, током ране историје Задруге, показала се још снажније у књизи *Знаменити Срби муслимани* Миленка Вукићевића, 1906, са биографијама значајних личности нашег рода који су прешли у мухамеданску веру: Мехмеда Соколовића, Хусеина капетана Градашчевића, Али-аге Дадића, Синан-паше Сијерчића и Хасан-аге Крајишника.[15] Први значајан писац пореклом из Босне и Херцеговине који се јавио у СКЗ био је Симо Милутиновић, чије су *Лирске песме* објављене у осмом *Колу* (1899). Мада је још као дете напустио родно Сарајево (1893, бежећи са родитељима од куге), он је чувао духовну повезаност за завичајем, што се види и по томе да уз његово име и презиме иде и додатак – Сарајлија. Али, с тим у вези, треба поменути и то да се једно време потписивао и као Чубра Чојковић Црногорац (после боравка на Цетињу од 1828. до 1831, где је био учитељ младом Раду Томову). Све ово говори о томе да је Милутиновић у себи носио снажну српску свест и да је много учинио на духовном окупљању српског народа.[16]Дуг према овом даровитом песнику, чудаку и „расутом генију", Српска књижевна задруга одужила је 1993. године, објављујући његово најзначајније дело *Сербијанка*, у 86. *Колу*, са коментарима и обимном уводном студијом професора Душана Иванића.

У прве две деценије *Задругине* историје, пре Првог светског рата, у *Колу* ће се јавити неколико великих писаца који су својим делом обележили не само културно буђење српског народа у Босни и Херцеговини, него су дали печат једној великој епохи српске књижевности, која се, не без разлога, назива њеним „златним добом". То су три мостарска барда – Светозар Ћоровић, Јован Дучић и Алекса Шантић – као и крајишки бард и трибун Петар Кочић.

Први ће се јавити Ћоровић, који је до краја 19. века већ завршио највећи део свог стваралачког опуса – једну књигу стихова и десетак приповедачких књига. Из дотадашњег приповедачког опуса сачинио је четверокњижје (1903), у којем прва књига носи наслов *У часовима одмора*. Под истим насловом, три године касније,

15 Књига истог наслова појавиће се у СКЗ 117 година после (2023), а њен аутор је Србин из Сјенице, историчар Салих Селимовић. И овај податак, сам за себе, говори о непромењеном приступу Задруге националним питањима током целог њеног трајања.

16 Антисрпски настројени, монтенегрински историчари и тумачи Његошевог дела радо истичу тезу да је управо он задахнуо „незнавеног Његоша" косовским заветом, обилићевским култом и херојском метафизиком, односно, да је управо он започео романтичарски национални занос, који ће обележити ту епоху наше културне историје а који снажно делује и данас.

појавиће се његове изабране приповетке, чиме ће потврдити свој високи статус у српској књижевности. Додатну потврду тог статуса добиће 1921. године, када је у *Колу* изашао његов роман *Међу својима*, који је, неоправдано, пао у заборав.

У првим годинама 20. века, муњевит узлет остварио је Петар Кочић: као студент у Бечу, објавио је две књижице приповедака и прозних записа, под истим насловом: *Са планине и испод планине*. У свом тегобном и мученичком животу, Кочић је у нечему важном, ипак, имао среће: његова прва остварења дошла су у руке тада неприкосновеног критичарског ауторитета Јована Скерлића, који их је дочекао неуобичајено похвалним оценама. Захваљујући Скерлићу, чији је глас тих година био одлучујући за креирање задругиних издавачких програма, 1907. године, објављен је у *Колу* избор Кочићевих приповедака под истим насловом. И та чињеница је, поред свега осталог, била важна за Кочићево широко прихватање у српском народу, упркос ускоj, завичајној платформи, о којој су, с правом, говорили неки критичари. О живој присутности Петра Кочића у српској књижевности, као и у културној мисији Задруге, речито говори податак да је 1924, у 116. *Колу*, објвљена студија професора Душка Певуље *Старославна књиге Петра Кочића*.

Године 1908. изашле су у 117. Колу *Песме* Јована Дучића, само годину дана после његовог песничког првенца. Данас можемо само да замислимо какав је то подстрек био и колико му је врата отворила књига са плавим корицама СКЗ. Са даром и амбицијом које је у себи удружио, време ће показати да је умео на најбољи начин да их искористи. У едицији *Коло*, Дучић ће се јавити још два пута: књигом путописне прозе *Градови и химере* (1940) и *Песмама* (1968). Ова последња заслужује посебну пажњу, јер је дуго била основни извор за проучаваоце Дучићевог песништва. Књигу је приредио Милан Кашанин и уз песме додао предговор, који иде у ред најбољих текстова о Дучићу. Кашанин је за основу свог избора узео прву књигу Дучићевих *Сабраних дела* из 1929. године, коју је приредио сам аутор, сабравши све за шта је сматрао достојним за објављивање. Овом избору Кашанин је придружио збирку *Лирика*, у коју су ушле песме објављене после *Сабраних дела*.

Три године након прве Дучићеве књиге у *Колу,* у истој едицији јавља се и Алекса Шантић, књигом *Песме* (1911). Ова књига има посебну важност због тога што се у њој, у пуном сјају, показао један велики песник, на врхунцу свог стваралачког напона. Познато је да је почетком 20. века, у Српском књижевном гласнику, прилично оштру критику о Шантићевој поезији написао Богдан Поповић, указујући прецизно на њене недостатке. Неподељено је мишљење да је Шантић, коме није било лако да се суочи са таквим мишљењем, све то уважио и уградио у своју поетику. Овај „сусрет" великог песника и великог зналца књижевности остао је до данас светао пример позитивног утицаја добронамерне, оправдане критике на истинског песника, неоптерећеног сујетом и самољубљем. Из ране историје Српске књижевне задруге треба поменути и етнографско-географску књигу Јефте Дедијера *Нова Србија*, објављену уочи Првог светског рата (1913), у којој је описан народни живот и земља Старе Србије.

Посебно поглавље у панорами српских писаца из Босне и Херцеговине заступљених у Задругином *Колу*, чине књиге Ива Андрића. Због значаја овог писца у историји наше културе и улоге Српске књижевне задруге у грађењу тог статуса, о овоме би се могао написати посебан чланак. За ову прилику, издвојићемо неколико најважнијих момената. У *Колу* је досада објављено седам Андрићевих књига. Први пут се у овој едицији јавио 1924. године својом првом збирком *Приповедака*. Сећајући се касније те године, Андрић је изговорио познате речи да је тада „било лакше ући у царство небеско него објавити књигу у Српској књижевној задрузи". Колико је дело Иве Андрића срасло са Задругом и њеном идејом, илуструје и чињеница да је у *Колу* објављена и његова последња књига приповедака – *Кућа на осами* (1976). Између ова два годишта, објављене су три важне Андрићеве књиге: *Приповетке* 1954, *Проклета авлија* 1960. и *На Дрини ћуприја* 1961. Овоме треба додати и две књиге о Андрићу: *Са Ивом Андрићем*, интервјуи које је направио Љубо Јандрић и *Зборник о Андрићу* 1999, који је приредио Радован Вучковић.

У деценијама после Другог светског рата, у Задругином *Колу* (као и у другим њеним едицијама) најприсутнији српски писац из Босне и Херцеговине био је Бранко Ћопић, са четири наслова: *Горки мед*, збирка приповедака, 1959; *Башта сљезове боје* 1970; роман *Делије на Бихаћу* 1975. и *Изабране пјесме* 1999. Међу овим књигама, издваја се *Башта сљезове боје*, најбоља Ћопићева књига и једно од најзначајнијих дела приповедне прозе целе српске књижевности. Међу најсветлије тренутке у историји Задругиног *Кола,* као и целе српске књижевности 20. века, убраја се роман Меше Селимовића *Дервиш и смрт*, објављен 1969. године, у свом другом издању (прво издање, у Сарајеву 1966).

У складу са Задругином традицијом и уређивачким принципима *Кола,* уз књижевна дела, објављен је низ капиталних историографских дела српских историчара из Босне и Херцеговине. Међу њима је најзаступљенији дугогодишњи Задругин председник Радован Самарџић, са три књиге: *Мехмед Соколовић* (1971), *Сулејман и Рокселана* (1976) и *Осман* (1994). Године 1999. објављена је студија Милорада Екмечића *Срби на историјском раскршћу*, у којој су сабрани историјски огледи који се баве периодом од Првог српског устанка до грађанског рата у Босни и Херцеговини.

Овим историографским књигама треба придружити и неколико теоријских радова из других области: књигу филолошких и антрополошких огледа Милана Будимира – *Са балканских источника* (1969), где се налази и оглед „Кочићев месијанизам", један од најбољих радова о овом писцу; књижевноисторијску синтезу *Историја модерне српске књижевности* Предрага Палавестре (1986), научну монографију *Композиција „Горског вијенца"* Јована Деретића (реиздање 2017) и лингвостилистичку студију Милоша Ковачевића *Лингвостилистика књижевног текста* (2012).

Тесна повезаност Српске књижевне задруге са српским писцима из Босне и Херцеговине, настављена је и деведесетих година прошлог века, након стварања Републике Српске, упркос појачаним подозрењима међународних центара моћи,

који су у свакој сарадњи Србије и Републике Српске видели нешто сумњиво. У том периоду међу најцењеније ауторе Задругиног *Кола* улазе три значајна српска песника рођена у Босни и Херцеговини: Рајко Петров Ного – *Недремано око* (2002); Ђорђо Сладоје – *Манастирски баштован* (2008) и *Златне олупине* (2012) и Гојко Ђого – *Пут за Хум* (2022). Од прозних књига, у овом периоду у *Колу* су објављени романи: *Страх од звона* Радослава Братића (1991), *Ивана* (2001) и *Исповести* Моме Капора (2008), *Звона за тројицу* Мирослава Тохоља (2010), *Небо, тако дубоко* Весне Капор (2021) и *Видиш ли да не видим* Емира Кустурице (2022).

Подсећамо да су у овај сумарни преглед ушле само књиге објављене у *Колу*. Не треба ни напомињати да би списак био много дужи да су посматране и друге Задругине библиотеке – *Савременик, Атлас, Мала библиотека, Посебна издања*... Али, и ова сужена перспектива даје добру слику о томе колико су српски писци из Босне и Херцеговине били везани за своју Српску књижевну задругу и колико је Задруга, кроз све периоде свог постојања, озбиљно схватала своју изворну идеју да повезује делове српског народа ма где живео.

4.

Српска књижевна задруга замишљена је тако да тешко одступа од својих изворних принципа и вредности успостављених у њеној дугој традицији. Неретко је због тога била и предмет критика у којима је оптуживана за конзервативизам и инертан однос према новим цивилизацијским, културолошким и технолошким новинама. Таква врста „несавитљивости“ пред новинама, нема сумње, негативно је утицала и на њено финансијско пословање, будући да није била равноправна са издавачким кућама које признају само захтеве профита. Оно што други, „обични” издавачи објављују да би зарадили новац, не обазирући се много на садржину тих књига, Задруга не може и не сме, ако жели да не изневери саму себе. То, међутим, никако не значи да се Задруга није мењала: напротив, она је то чинила непрестано, само тихо и опрезно, имајући увек на уму оно што не би смело никако да се мења. Такав приступ је имала и у односу на делове српског народа изван Србије, којег се држи и данас. Овде ћемо укратко указати на неколико новина, које је Задругина управа увела у својим релацијама према Републици Српској, у последњих неколико година.

Прво приметно померање у односу на претходне године и деценије тиче се заступљености српских писаца из Босне и Херцеговине/Републике Српске у Задругиним едицијама, укључујући и *Коло*. Преглед који смо овде направили показује да никад није било упитно опредељење да се такви писци објављују, али се лако може утврдити да се радило, са ретким изузецима, о писцима који су рођени у Босни и Херцеговини, а стално су живели (или живе) у Србији, махом у Београду. То је неоправдано „одсецало” велики број аутентичних књижевних стваралаца и научника који су остали да живе и раде у Републици Српској. Решеност Задругине управе да ту неправду исправи види се и „голим оком”, у низу наслова које потписују српски писци који живе „са оне стране Дрине”, као што су: Здравко Миовчић,

са три књиге песама –*У милости тренутка* (2019), *Дневна доза носталгије* (2021) и *Књига лишћа* (2023; у коиздаваштву са Центром за српске студије из Бање Луке); Јованка Стојчиновић – песме *Сунце под језиком* (2021); Ранко Поповић – *Очитавање душе*, есеји (2021, коиздаваштво са Центром за српске студије из Бање Луке), Горан Шаула – роман *Гроб Давидов* (2022), Слободан Јовић – песме *Брза пошта* (2024; коиздаваштво са Народном библиотеком „Стеван Раичковић" Кучево), већ поменута књига огледа Душка Певуље – *Старославна књига Петра Кочића* (2024) и ових дана објављена књига са историјском тематиком: *Бењамин Калај – некрунисани краљ Босне* Јована Душанића (2025).

Будући да је Задруга у својој изворној замисли подједнако окренута писцима и читаоцима и да их све посматра као једну духовну породицу/задругу (о чему говори и њено име), последњих година су направљени неки кораци управо према читаоцима, што је, опет, новина у односу на претходни период. Први пут после Другог светског рата основано је Повереништво за чланство у Бањој Луци, са циљем дефинисаним још у оснивачком акту Српске књижевне задруге: да се прикупља и омасовљује чланство. Овога пута није могло бити речи о „омасовљењу", јер никаквог чланства није ни било, него о стварању новог језгра које ће у перспективи привлачити нове чланове. Године 2020, у време короне, то је и учињено и већ су, за почетак, постигнути добри резултати: створена је база чланства чији број варира између 20 и 30 „великих чланова", односно претплатника за *Коло*.[17] Отада се сваке године организују сусрети Задругине управе са члановима у Бањој Луци и Републици Српској, који су понекад праћени и вечерима Задругиних аутора из Републике Српске.[18] Први поверник за чланство био је Душко Певуља (од 2020. до 2025), који је, недавно, ту дужност предао Љиљани Мачкић. Углед ове две личности (обоје су професори на Филолошком факултету у Бањој Луци), сам по себи, говори са каквом озбиљношћу и са каквим очекивања смо приступили обнови чланства у Републици Српској.

Овде је неопходно дати неколико додатних објашњења у вези са чланством у СКЗ, да бисмо лакше разумели значај придобијања чланова у Републици Српској, са вером да се то касније може проширити на све средине у Босни и Херцеговини у којима Срби живе у значајнијем броју. Задруга је основана као *заједница чланова*, што јасно реферише на *задругу као традиционални облик српске породице*, који се понегде задржао све до Другог светског рата. А то, ако се мало упрости, значи да је СКЗ замишљена као заједница која почива на односима поверења, солидарности и безусловног уважавања општег („задружног") интереса. Зато чланство у Задрузи

17 По Правилима СКЗ постоје две врсте чланских улога: *основни чланski улог* („мало чланство"), које подразумева право на попуст од 30% на сва Задругина издања и *повећани чланski улог* („велико чланство"), које представља претплату на редовно годишње *Коло* (најмање шест књига) и доноси право на попуст од 30% на сва Задругина издања. Чланови могу бити физичка и правна лица.

18 Последњи такав сусрет – *Дан Српске књижевне задруге*, одржан је недавно, 3. 4. 2025. године, у „Кући Милановића".

није обична претплата за књиге или куповина књига по повлашћеној цени, као што је у другим издавачким кућама: то је нешто много више – знак духовне припадности једној идеји културе, нације, живота. Задругина чланска књижица то и визуелно сугерише: задржала је исти облик који је добила 1892. године – „старомодан", са плаво-сивим тврдим корицама боје *Кола*. Други имају чланске карте које су у суштини платне електронске картице са којих се скидају новчани износи (поени и сл), а Задруга има књижицу са потписом председника и секретара, која се чува да би се показала потомцима и да би их везала за вредности које не пролазе.

Да бисмо квалитативно унапредили везу Српске књижевне задруге са деловима српског народа изван Србије, последњих година смо увели још једну значајну новину: први пут у историји СКЗ у састав Управног одбора уврштени су чланови који не живе у Србији. Тако је 2020, одлуком Управног одбора, члан постао проф. др Душко Певуља, који је, као што је речено, најзаслужнији за оснивање Повереништва за чланство.[19] Ову промену иницирале су нарасле потребе и промењене геополитичке околности, а омогућиле су је технолошке погодности новог времена, тј. могућност да се не мора физички присуствовати седницама.

Овим је, несумњиво, начињен још један корак у приближавању СКЗ и Републике Српске, чији се резултати можда не виде тако јасно, јер су уграђени у разне друге облике прожимања и сарадње. Један од њих је, свакако, идеја да се са Задругом повежу издавачке куће из Републике Српске. Таква сарадња је већ успостављена са издавачком кућом Центар за српске студије, што је као резултат дало неколико заједнички објављених књига, о чему је напред било речи. У току је реализација коиздавачког уговора између СКЗ и Завода за уџбенике и наставна средства из Источног Сарајева, којим је предвиђено поновљено издање *Историје дубровачке књижевности* Злате Бојовић и објављивање песничког рукописа из заоставштине Душка Трифуновића. Сматрамо да заједничко објављивање књига није само добар пословни потез, у смислу лакшег подношења не малих трошкова при објављивању књига, него и нешто можда и важније од тога: отварање могућности да књига буде боље промовисана и да до ње лакше дођу читаоци којима је намењена. Ово последње добија на важности ако знамо да не постоји организован, системски уређен проток књига и других публикација од Србије ка Српској и обрнуто.

Идући у сусрет овом проблему, Српска књижевна задруга, уз помоћ својих чланова и пријатеља, учинила је све да своја издања, макар у симболичној количини, допреми у књижаре у Републици Српској. За сада, наше књиге је могуће купити у књижари „Ризница", у Бањој Луци, а у току су преговори да се Задругине књиге нађу у књижарској мрежи Завода за уџбенике из Источног Сарајева. Овде се, нажалост, не могу направити значајни помаци док се ова област не уреди на међудржавном нивоу. Све до тада, Задругине књиге у књижарама на територији Репу-

19 На истој седници, са истим циљем, у Управни одбор су изабрани: др Момчило Вуксановић, председник Српског Националног вијећа из Подгорице и Чедомир Вишњић, историчар, председник Српског културног друштва „Просвјета" из Загреба.

блике Српске и, обрнуто, књиге из Српске у Задругиној књижари, као и у другим књижарама широм Србије, налазиће се у занемарљиво малом броју, захваљујући довијању ентузијастичних појединца, а не државној бризи, како би морало бити.

Култура српског народа у Републици Српској не може се изграђивати без ослонца на културне и просветне институције у Србији. Једна од њих је и Српска књижевна задруга, чије се администативно седиште налази у Београду, у Улици Краља Милана 19, а која се простире свугде где живи српски народ, где се говори српски и пише ћирилицом. Репубика Српска, и због територијалне блискости, и због снажног српског родољубља које кроз векове живи на том простору, има посебно место у дугом трајању Српске књижевне задруге. Претходна разматрања требало би да посведоче о томе.

ЛИТЕРАТУРА:

Антић–Кецмановић (2015) Чедомир Антић, Ненад Кецмановић, *Историја Републике Српске*, Београд.

Бабић (2022) Душко Бабић, „Коло СКЗ у изазовима новог времена", у зборнику: *Плаве очи српске књижевности – Коло СКЗ као огледало развоја српске књижевности и језика*, Београд.

Новаковић (2022) Стојан Новаковић, *Српска књига – њени продавци и читаоци у XIX веку*, Бања Лука – Београд, Прво издање: Београд, 1900.

Певуља (2022) Душко Певуља, „Српски писци из БиХ у Колу", у зборнику: *Плаве очи српске књижевности – Коло СКЗ као огледало развоја српске књижевности и језика*, Београд.

Рељић–Перишић (2017) Јелица Рељић, Мирослав Перишић, *Српска књижевна задруга 1892–1914*, Архив Србије, Београд.

Стојковић–Ћоровић (1932) Сретен Стојковић, Владимир Ћоровић, *Историја српске књижевне задруге*, Београд.

Танасковић (2015) Дарко Танасковић, „Предговор" за књигу: Чедомир Антић, Ненад Кецмановић, *Историја Републике Српске*, Београд.

Трговчевић (1992) Љубинка Трговчевић, *Историја Српске књижевне задруге*, Београд.

Duško Babić

Serbian Literary Cooperative, Belgrade

SERBIS LITERARY COOPERATIVE IN CULTURAL TRENDS OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Abstract: This paper analyses the natural connection between the Serbian Literary Cooperative, one of the oldest institutions for the book and culture of the Serbian people, and the Republika Srpska, the "youngest Serbian state", created after the col-

lapse of the communist Yugoslavia and the brutal civil war in Bosnia and Herzegovina at the end of the last century. The paper provides their brief history, emphasizing moments of their interconnection. Special attention is paid to the presence of Serbian writers from Bosnia and Herzegovina in the Cooperative's oldest edition, *Kolo*, from its founding (1892) to the present day, with the aim of pointing out the deep and lasting basis for the connectivity between the Cooperative and the Republika Srpska. In the closing part of the paper, an emphasis is placed on the last few decades and on some innovations that the Cooperative has introduced with the aim of enhancing its influence among Serbs outside Serbia.

Key words: *Republika Srpska, Serbian Literary Cooperative, cooperation, history, culture, literature, science, spiritual unity, membership*